

ALGIMANTAS KATILIUS

(Lietuvos istorijos institutas)

KĄ XX a. PRADŽIOJE VATIKANAS ŽINOJO APIE LIETUVĄ?

Vatikano institucijose XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje mažai buvo žinoma apie Lietuvą ir lietuvius. Kodėl taip atsitiko? Pirmiausia lėmė objektyvi situacija, kad nuo Lietuvos krikšto iki XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios nebuvo tiesioginių santykių (politine ir bažnytine prasme) tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos arba Lietuva išvis nebuvo subjektas tuose santykiuose. Antras dalykas, kad lietuviai tuo metu turėjo ribotas galimybes kurti savo įvaizdį Vatikane. Trečias dalykas, kad Vatikano institucijose lenkai, turėdami stiprias pozicijas, nesuprato ar tiesiog jiems buvo sunku suprasti naujai besiklostančią situaciją, t.y. jie nepripažino, kad lietuviai turi teisę veikti savarankiškai ir atstovauti savo tautos interesams.

Atsakymas į pranešimo pavadinime iškeltą klausimą galėtų būti trumpas: mažai žinojo. Tačiau tada nereikėtų ir šio pranešimo. Tad belieka apibrėžti objektą, apie ką čia bus kalbama.

Pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą, kodėl susidarė tokia padėtis, kad Lietuva Vatikanui XX a. pradžioje buvo „nežinoma žemė“. Antroje vietoje būtų klausimas apie tai, ką lietuviai to meto sąlygomis galėjo padaryti ir darė, kad Vatikanas kuo daugiau sužinotų apie Lietuvą, arba, dabartiniais terminais tariant, kaip formavo įvaizdį. Chronologine prasme mūsų pranešimas apima laikotarpį nuo XIX a. paskutinio dešimtmečio iki Pirmojo pasaulinio karo. Specialiai šiuo klausimu istoriografijoje niekas nerašė, nors bendresnio pobūdžio darbuose apie Lietuvos ir Vatikano santykius apie tai užsimenama (Aleksandras Dambrauskas–Jakštas, Steponas Matulis). Pasinaudodami publikuotais darbais ir archyviniais šaltiniais (korespondencija, atsiminimais, kan. Kazimiero Prapuolenio dienoraščiu, Friburgo universiteto lietuvių studentų draugijos „Rūta“ kronika), pranešime norime atsakyti į tuos du suformuluotus klausimus.

Atsakant į pirmą šiame pranešime iškeltą klausimą, reikėtų aptarti porą problemų. Pirmoji būtų daugiau istorinio ir politinio pobūdžio, o antroji labiau išplauktų iš Lietuvos ar tiksliau lietuvių galimybių kurti savo įvaizdį Vatikane.

Istoriniu žvilgsniu žvelgiant į Lietuvos ir Vatikano santykius, galima padaryti išvadą, kad iki XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios tiesioginių santykių tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos nebuvo arba Lietuva išvis nebuvo subjektas tuose santykiuose. Kaip tai suprasti? Tai galėtų paaiškinti ta aplinkybė, kad nuo pat Lietuvos krikšto nebuvo įkurta Lietuvos ar Vilniaus atskira bažnytinė provincija, nepaisant trumpo Mindaugo laikų epizodo ar įvairių nepavykusių bandymų steigti atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos kaip sufraganinės iki pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės egzistavimo pabaigos priklausė Gniezno arkivyskupijai.

Nieko geresnio neįvyko ir po Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimų. Rusijos imperijos politinės valdžios iniciatyva arkivyskupija įkuriamą Mogiliove arba, tiksliau sakant, Katalikų Bažnyčios centru tampa Sankt Peterburgas. Mogiliovo arkivyskupijai kaip sufraganinės vyskupijos priskirtos Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos. 1818 m. Lenkijos Karalystėje įsteigiama Varšuvos bažnytinė provincija, kuriai priklausė Seinų vyskupija. Taigi lietuvių gyvenamos vyskupijos per visą XIX a. priklausė dviem bažnytinėms provincijoms – Mogiliovo (arba faktiškai Sankt Peterburgo) ir Varšuvos. Toje XIX a. politinėje situacijoje apie Lietuvos ar nors Vilniaus bažnytinę provinciją negalėjo būti ir kalbos. Be to, Rusijos imperijoje buvo nustatyta tvarka, kad visi santykiai su Šventuoju Sostu galėjo būti palaikomi tik per civilinės valdžios institucijas. Vadinasi, reikia daryti išvadą, kad Šventasis Sostas neturėjo jokių galimybių palaikyti tiesioginius santykius su trijų lietuviškų vyskupijų vyskupais ar kitais hierarchais, t.y. Lietuva nebuvo subjektas. Vatikano institucijose net nebuvo progų oficialiai pavartoti Lietuvos vardą. Tai būtų objektyvios priežastys, kodėl Vatikanas XX a. pradžioje mažai ką žinojo apie Lietuvą.

Antras dalykas, arba daugiau subjektyvios priežastys, kad Vatikano institucijose stiprias pozicijas turėjo lenkai. Žinoma, ši aplinkybė savaime nebuvo blogas dalykas, blogiau tai, kad lenkai nesuprato naujai besiklostančios situacijos, ar jiems tiesiog buvo sunku ją suprasti, t.y. jie nepripažino galimybių, kad lietuviai turi teisę veikti savarankiškai ir atstovauti savo tautos interesams. Bet koks lietuvių savimonės blyksnis buvo nepageidaujamas. Romoje studijavęs ir Lenkų kolegijoje gyvenęs Antanas Cinvinskas (studijų slapyvardis Antanas Vagonis) pateikė tokį faktą: „Pavasariį 1899 m. į Rymą parvažiavo Indijų delegatas arcivyskupas Mykolas Zaleski. Apsigyvenęs Lenkiškoje kolegijoje, jis meiliai apšėjo su visais tos kolegijos studentais, o meiliausiai su lietuviais. Nors šnekėjo su jais lenkiškai, betgi pasisakė lietuvišką kalbą mylįs ir poterių vakare visada lietuviškai kalbąs, teip kaip no mažens įpratęs [gimęs Veliuonoje, vėliau Antiochijos patriarchas]. Kad po vakacijų lietuviai keturissyk bandė vėl

su juo pasimatyt prieš jam išvažiuojant, jis keturissyk atsakė neturįs laiko. Kad prieš pat išvažiavimą susirinko visa Kolegija atsisveikint su Arcivyskupu, jisai, kalbėdamas į lenkus ir lietuvius drauge, užbaigė skaudžiu ir netikėtu pamokslu lietuviams, kad nesiskirtų nuo lenkų. Kolegijos lietuviai tuomet neturėjo nė jokių nesutikimų su savo draugais lenkais ir ko gražiausiai gyveno. Kun. Balandis [Motiejus Gustaitis] norėjo šį tą atsakyti arcivyskupui, ale nutylėjo. Ateidamas į kolegiją Mgr Skirmuntas nuo Arcivyskupo Zaleski beveik neatsiskirdavo¹. Paminėtasis prelatas dr. Kazimieras Skirmuntas informuodavo Šventąjį Sostą apie katalikų padėtį Lenkijoje ir Lietuvoje. Jis buvo baigęs Tartu universitete teisę, bet, kaip rašoma jo biografijoje: „Pačioje Leono XIII pontifikato pradžioje pirmą kartą išvyko į Romą kaip slaptas pasiuntinys labai svarbiais Vilniaus reikalais ir taip pradėtą darbą tęsė visą gyvenimą, iš pradžių kaip pasaulietis, o paskui kaip kunigas“². Dėl to prel. K.Skirmunto pavardė dažnai minima sprendžiant to meto Lietuvos Katalikų Bažnyčios reikalus Vatikane. Kan.K.Prapuolenis po pirmo susitikimo Romoje su prel. K.Skirmuntu taip apibūdino jo pažiūras: „Mano dėta yra tai nešiotojas idėjų 60 metų praėjusio amžiaus ir didelis gerbėjas idealų „Gaz[eta] Codz[ienna]“ ir „Kur[er] Lit[ewski]“ – ot ir tiek“³. Iš pateikto apibūdinimo gerai matyti, kad tai buvo unijinės pažiūros. Anot kan. K.Prapuolenio laiško vysk. Pranciškui Karevičiui žodžių, prel. K.Skirmuntas Romoje galingas jautėsi todėl, kad „jį prilaiko obligacijomis Vilnius, Kaunas, Peterburgas ir Seinai. Kad tų obligacijų nepamestų, jisai ir kreipėsi į Tamstą, prisilaikant devizo 'facite sibi amicos'“⁴. Be to, reikia prisiminti, kad Romoje nuo 1866 m. veikė Lenkų kolegija; daug lenkų gyveno Austrijoje ir Prūsijoje, kuriems daug lengviau buvo komunikuoti su katalikybės centru; vienu ar kitu metu Romoje reziduodavo lenkai aukšti Bažnyčios dignitoriai (pvz., kardinolas Mieczysław Halka Ledókowski, arkivyskupas Franciszek Albin Symon).

Toliau straipsnyje bandysime panagrinėti, kokių priemonių ėmėsi lietuviai, kad jų teisėms būtų tinkamai atstovaujama Vatikane. Pradėti reikia nuo to fakto, kad XIX a. pabaigoje į tą problemą pirmiausia dėmesį atkreipė lietuvių tautinio atgimimo veikėjai. Čia turime galvoje „Tėvynės varpuose“ paskelbtą Vinco Kudirkos griežtą atsiliepimą dėl 1894 m. popiežiaus Leono XIII išleistos enciklikos „Lenkų arkivyskupams ir vysku-

¹ „Rūtos“ draugijos 1895–1907 m. kronika, *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (KA-KA), Nr. 373, lapai nenumeruoti.

² B.Skirmunt, *W służbie Kościoła i Polski ks. dr. Kazimierz Skirmunt*, Wilno, 1931, p. 10.

³ K.Prapuolenio laiškas A.Dambrauskui–Jakštui, 1912 07 04, *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas* (VUB), f.1–E169, laiškas 14.

⁴ K.Prapuolenio laiškas Pr.Karevičiui, 1914 03 28, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retųjų spaudinių skyrius* (MAB), Mf. 712, l. 672.

pams“⁵. Šią reakciją galima laikyti tam tikru padėties fiksavimu, kai Lietuvos visuomenės jau nebetenkino tradicinis Bažnyčios reikalų traktavimas. Tai suprato ne vien liberalių pažiūrų veikėjai, bet ir „Apžvalga“, kuri pirmoji ir pateikė informaciją apie šią popiežiaus Leono XIII encikliką: „Neseniai pasirodė minėtoji 'Enciklika', atspausta iš lenkiszko vertimo į lietuviszką. Pats 'Enciklikos' titulas parodo gana aischkei, kam ji priklauso. Dėlto sziuomi tarpu nemislijama apie visotinią tos 'Enciklikos' kritiką, [o] paduoti skaitytojams žinią, nes tą tikimesi arba vėlaus Apžvalgoje pamatyti, arba kituose lietuviszkuose laikraszcziose. Teipogi Szvento Tėvo popiežiaus į Lenkų arcivyskupus ir vyskupus, po maskoliszka valdžia gyvenanczius, visai tik ir keletas žodžių tepasakyta. Tuose žodziuose, suprantama, turime mislyti, jog ir Lietuvos kunigiją neiszskyrė su jos bažnytiszkais bei dvasiszkais reikalais“⁶. Ilgainiui prelatas A.Dambrauskas-Jakštas taip pat pripažino, kad su enciklikos pasirodymu sustiprėjo lietuviškai mąstančių dvasininkų „separatizmas nuo lenkystės“⁷. Tačiau reikia pažymėti, kad V.Kudirkos pasirinkta kritikos forma turėjo ir neigiamų padarinių, t.y. Seinų kunigų seminarijos klierikai nutraukė savo bendradarbiavimą su „Varpo“ leidėjais.

Dabar lieka klausimas, kokiais būdais lietuviai Vatikano institucijose bandė save atskirti nuo lenkų (kurti savo įvaizdį) ir kaip tai sekėsi daryti. Problemai įvardyti labai tiktų kun. Jurgio Narijausko atsiminimai iš jo studijų metų Romoje. Jis rašė: „Buvome mes penki kunigai lietuviai tais jubiliejiniiais [1900] metais Ryme, atvykę čion ieškoti katalikiškojo mokslo arti pat Šv. Petro Uolos, apsigyvenę gi kas vienam, kas kitam konvikte (kolegijoje). <...> Mums liūdna darėsi matant kitas tautas, turinčias Ryme savo kardinolus, savo kolegijas arba bent nuolatinius atstovus, mums gi lietuviams nieko neturint; mūs net vardo nieks čionai nežinojo, o suminėjus Lietuvą pečiais traukė svetimtautis, pirmą kartą apie tokį kraštą girdėdamas. Liūdna ir pavydu darėsi žiūrint ir į tas skaitlingas iš įvairių žemių peregrinacijas (keliones)“⁸. Kaip matome, visa veikimo programa. Klasifikuojant problemą, ką reikėjo daryti, galima pabrėžti du aspektus. Pirmas – kunigų pastangos, o antras – tai, ką darė pasauliečiai.

Pirmieji su etninio tapatumo klausimu susidūrė užsienyje studijavę kunigai. Seinų kunigų seminarijos auklėtinis Antanas Staniulis 1889–1892 m. studijavo Romoje ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Pr.Bučys atsiminimuose rašo: „Prieš grįžtant į Lietuvą, Vatikane buvo sprendžiamas

⁵ Žr. *Varpas*, 1894, Nr. 7.

⁶ *Žemaičiu ir Lietuvos apžvalga*, 1894, Nr. 15.

⁷ A.Jakštas, Lietuvos santykiai su Apaštališkuoju Sostu, *Tiesos kelias*, 1926, Nr. 5, p. 294.

⁸ A.Katilius, Piligrimai prieš 90 metų, *Aušra*, 1998, Nr. 18, p. 27.

klausimas, kiek lietuvių tauta skiriasi nuo lenkų. Manyta, kad lietuvių kalba esanti tik lenkų tarmė, skirtumas tik tos pačios kalbos ribose, o lietuvių tautos sąjūdis yra dirbtinai varomas rusų, gal ir vokiečių pastangomis. Kun. Staniulis popiežiaus Valstybės sekretoriui (Segretario dello Stato di Sua Santina) kardinolui Mariano Rampolla del Tindaro (1843–1913) įteikė greta surašytą „Tėve mūsų“ lenkiškai ir lietuviškai. Tuo kardinolą įtikino, kad kalbų skirtumas yra gilesnis⁹. Panašiai lenkų ir lietuvių kalbos skirtumai buvo nustatinėjami ir Friburgo universitete. 1902 m. gruodžio 19 d. kun. Jono Naujoko (slapyv. Norvydas) sėkmingai apginto daktarato proga surengtame pokylyje Friburgo kantono švietimo ministras Georges Python paprašė, kad kas nors pakalbėtų lietuviškai. Kun. M.Gustaitis kalbėjo lietuviškai apie vyskopus Valančių ir Baranauską. Iš tos kalbos visi vakaro dalyviai nusprendė, kad lietuvių kalba skamba visai kitaip nei lenkų¹⁰.

Bažnyčios gyvenime labai svarbi yra vyskupų skyrimo problema, o šiuo atveju – dėl Vilniaus, Žemaičių ir Seinų vyskupijų ganytojų tautybės. Po Seinų vysk. Antano Baranausko mirties buvo susirūpinta, kad į jo vietą būtų paskirtas lietuvis vyskupas. Turime tiesioginių duomenų, kad Friburgo universiteto studentai lietuviai nusiuntė keliems Romos monsinjorams informaciją apie Seinų vyskupiją ir išaiškino savo universiteto rektoriui, kad Seinų vyskupijai reikia vyskupo, mokančio lietuviškai. Rektorius gautas žinias perdavė dominikonų generolui, o šis perdavė kardinolui Rampolai¹¹. 1903 m. Seinų vyskupijos pavedimu į Romą vyko kan. A.Staniulis. Friburgo universiteto lietuvių studentų draugijos „Rūta“ kronikoje apie tą įvykį rašoma: „Tris sykius buvo pas kardinolą Rampolę, išdėjo jam žodžiu ir raštu, prancūziškai rašytu, Seinų diecezijos padėjimą: Seinų diecezijoje esą kone pusė lietuvių, o pusė lenkų. Lenkų esą tik šimtu daugiau kaip lietuvių. Daugumas kunigų diecezijoje lietuviai“. Remdamasis tokiais argumentais, kan. A.Staniulis įrodinėjęs kardinolui Rampolai, kad Seinų vyskupijai reikalingas vyskupas lietuvis, bet kardinolas paprieštaravo, kad jis iš lenkų gavęs blogų žinių. Į tai kan. A.Staniulis atsakė, kad „Seinų diecezijoje jokių nesutikimų nėra ir kad kunigai lietuviai gerai su lenkais gyvena“¹². Reikia pripažinti, kad gyvas dialogas labai svarbus dalykas formuojant nuomonę.

Dar labai svarbus aspektas – tai Rusijos civilinės valdžios požiūris, nes nuo jo daug priklausė, kuris asmuo gaus vyskupo skeptrą. Mums šiuo atveju civilinės valdžios užimta pozicija įdomi tuo, kiek ji prisidėjo

⁹ Pr.Būčys, *Atsiminimai*, Chicago, 1966, t. 1, p. 88–89.

¹⁰ „Rūtos“ draugijos 1895–1907 m. kronika, KAKA, Nr. 373, lapai nenumėruoti.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

prie tautinės tapatybės akcentavimo. Konkrečiu Seinų vyskupijos atveju ta valdžios pozicija dėl vyskupo kandidato parinkimo buvo labai ryški. Turime galvoje tai, kad 1906 m. valdžia iš savo pusės Šventajam Sostui pateikė projektą vyskupiją padalyti į dvi dalis, t.y. nuo Seinų vyskupijos atskirti lenkiškus dekanatus ir juos prijungti prie Plocko vyskupijos. Projektas buvo rimtai svarstomas Vatikane, bet toliau svarstymų nenuėita. Čia nekalbėsime, kodėl taip atsitiko, bet mums labai svarbu, kad lietuviška tema bene pirmą kartą tokiame lygmenyje buvo iškelta kaip svarstymų objektas. Tai tam tikra prasme reikia vertinti kaip teigiamą Rusijos valdžios žingsnį, aktualinant lietuvių problemą Vatikano institucijose. Kitas klausimas – pačios valdžios motyvai. Seinų vyskupo parinkimas užtruko net iki 1910 m. ir vis tiek sunkiai rastas kompromisas dėl konkrečios kandidatūros, kas turi tapti vyskupu. Kitose vyskupijose skiriant vyskopus taip pat labai ryškiai išskildavo vyskupo tautybės klausimas ir čia valdžios institucijos stodavo į lietuvių pusę. Ryškus pavyzdys – kan. Pr.Karevičiaus paskyrimas Žemaičių vyskupu. Lenkai šiam paskyrimui labai stipriai prieštaravo. Tas atvejis įdomus ir mūsų svarstomos problemos kontekste. Vyskupas Pr.Karevičius 1914 m. liepos mėn. atvyko į Romą, kad pats asmeniškai galėtų Vatikano institucijose pasiaiškinti dėl jam daromų priekaištų. Čia jis susitiko ne tik su Vatikano pareigūnais, – svarbiausia, kad jį priėmė pats popiežius¹³.

S.Matulis savo studijoje mini ir tokius kunigų veiksmus: 1906 m. balandžio 10 d. lankydamasis Vatikane vysk. M.Paliulionis gavo popiežiaus palaiminimą ir gausius atlaidus „Šv.Kazimiero draugijos“ nariams, o 1908 m. šios draugijos atstovas kun. P.Januševičius „nuvežė 40 naujų Draugijos leidinių ir, gavęs malonią šv.Pijaus X audienciją, tarp kitko, sutrauktai išdėstė lietuvių katalikų praeities ir dabarties rūpesčius bei kovas“; 1909 ir 1911 m. Jurgis Matulaitis Vatikano įstaigose, tvarkydamas marijonų vienuolijos reikalus, paminėjo ir bendrus lietuvių rūpesčius; 1912 m. Vilniaus vyskupijos kunigai įteikė Vatikanui memorandumą, kuriame aptarė patirtas lietuvių kalbos skriaudas bažnyčiose (išspausdinta italų, lietuvių ir vokiečių kalbomis)¹⁴.

Pateikus platoką priemonių vaizdą, reikia pereiti prie svarbiausio dalyko – tai lietuvių atstovo Vatikane problemos. Lietuvos vyskupai reikalus tvarkydavo padedami prelado K.Skirmunto, bet, kaip K.Prapuolenis rašė: „Ką ypatinga rado jame Lietuvos vyskupai, – neturėdami kam si-

¹³ Paskutiniojo Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus atsiminimų fragmentas, Parengė A.Katilius, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius, 1994, t. 7: Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia, p. 480–481.

¹⁴ S.Matulis, *Lietuva ir Apaštala Sostas 1795–1940 m.*, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 4, Roma, 1961, p. 164–165.

ųsti obligacijų. Su tomis mūsų obligacijomis Rymo monsignorai savo reikalus dirba. Lietuva nieko iš to neturėjo naudos“¹⁵. Pasak S. Matulio, jau 1908 m. lietuviai kunigai „gyvai pajuto reikalą“ turėti, nors ir neoficialų, atstovą Vatikane, kuris tvarkytų Lietuvos bažnytinius reikalus¹⁶. Svarstytos įvairios galimybės, kaip spręsti šį klausimą, ieškota tinkamo kandidato. 1911 m. J. Matulaitis net siūlė tokiu atstovu pasirinkti jo pažįstamą italą¹⁷.

Realiai šis klausimas išspręstas, kai 1913 m. kan. K. Prapuolenis po kun. J. Astromovo mirties rusų valdžios buvo paskirtas Romoje esančios Šv. Stanislovo bažnyčios kapelionu. Į Romą kan. K. Prapuolenis atvyko 1913 m. gegužės 8 dieną¹⁸. Kodėl pasirinkta K. Prapuolenio kandidatūra? Rusijos misija prie Vatikano informavo, kad į tą vietą negalima paskirti „aršių lenkų, rusų atskalūnų, o reikia baltarusio arba surusėjusio kataliko“¹⁹. Pasiuntinio Romoje nuomone: „Svarbu į šias pareigas paskirti asmenį, išreiškiantį vyriausybės požiūrį Romos katalikų tikėjimo klausimais“²⁰. Užsienio reikalų ministerijos atstovas pripažino, kad Prapuolenis kaip tik atitinka šiuos reikalavimus²¹.

Žinoma, į tiesiogines šio paskyrimo pareigas neįėjo atstovavimas lietuvių bažnytiniams reikalams Romoje. Tačiau kan. K. Prapuolenį laisvu susitarimu galėjo įpareigoti tai daryti Žemaičių vyskupijos lietuviai kunigai (ar tiksliau Kauno kunigai). Tuometinis Žemaičių vyskupas F. Cirtautas neturėjo galimybės suteikti kokių nors oficialių įgaliojimų, nors šiai jo misijai pritarė. Seinų vyskupas A. Karosas, atrodo, nesinaudojo kan. K. Prapuolenio paslaugomis, o Vilniuje tuo metu nebuvo vyskupo. Gyvenant Romoje tokia neapibrėžta kan. K. Prapuolenio padėtis jam pačiam sudarė nemažai keblumų. Pirmiausiai tai pasireiškė materialiniais sunkumais (pvz., būsto klausimas). Šie dalykai gerai matyti iš jo laiškų prelatui A. Dambrauskui–Jakštui.

Taigi toks neapibrėžtas statusas mažino kan. K. Prapuolenio galimybes atstovauti lietuvių interesams Vatikane. Vis dėlto didžiausia problema buvo įveikti Vatikano institucijose nusistovėjusias tradicijas ir stereotipinę lietuvių tapatinimą su lenkais. Kan. K. Prapuolenis visais įmano-

¹⁵ K. Prapuolenio laiškas Pr. Karevičiui, 1913 09 17, MAB, Mf. 712, l. 666.

¹⁶ S. Matulis, min. veik., p. 165.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ K. Prapuolenio raštas Kitatikių departamento valdininkui V.I. [Tiaželnikovui], 1913 05 21, MAB, f. 43–25098, l. 1. Kitoje vietoje K. Prapuolenis nurodo, kad į Romą atvyko 1912 m. gegužės mėnesį. Žr. K. Prapuolenis, Viešnamis prie Šv. Stanislovo bažnyčios Ryme, *Draugija*, 1923, Nr. 7–8, p. 284.

¹⁹ Pažyma apie Prapuolenį, Nr. 10, 1913 02 15/28, MAB, f. 43–25088, l. 1.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

mais būdais stengėsi keisti susidariusią padėtį. Vienais atvejais tai teko daryti taip, kaip aprašo laiške vysk. Pr.Karevičiui: „Man čionai atvažia-
vus, a.a. vysk. Cirtautas liepė sekretoriui išsiųsti man kone pusantro
tūkstančio intencijų, kurias aš atidaviau vikariatui, kas sulaužė ledus“²².
Kitais atvejais, susitikus su Vatikano pareigūnais, tarp jų ir kardinolais,
kan. K.Prapuoleniui reikėdavo pokalbį pradėti nuo paaiškinimų, kad jis
ne lenkas, o lietuvis, kuo lietuviai skiriasi nuo lenkų, paskaityti paskaitė-
lę iš šių tautų tarpusavio santykių istorijos. Žinoma, pasitaikydavo ir
išimčių. Viename laiške prel. A.Dambrauskui-Jakštui rašo: „Toliau susi-
pažinau su vikaro 'Urbis' padėjėju Konstantinopolio lotynų patriarka –
Passavini. Labai ir labai mandagus senelis, matyti, išmintingas vyras, il-
gai su manimi kalbėjosi apie Rusiją, apie lietuvių su lenkais kerštus,
įtraukiau jį į istoriją. Patarė man naudotis 'propagandos' archyvu. Pasi-
rodė su dideliu dėl manęs 'respektu'. Ką tai daro, jog aš ir mano bažny-
čia po Rusijos ministrų globa. Maniau sau, suvis ne tokia bandelė būtų
buvus, kartą būčiau čionai tarsi koksai slapukas vien tik lietuvių išrink-
tas atvykęs“²³.

Be šių objektyvių sąlygų, kurias K.Prapuoleniui reikėjo įveikti, sie-
kiant įtvirtinti Lietuvos vardą Vatikano institucijose, jam nemažai sun-
kumų sudarė jo paties asmens savybės. Pirmiausia jo ne visai diplomati-
nės nuostatos lenkų atžvilgiu ar netgi griežtai antilenkiška pozicija. Aki-
vaizdi tokios pozicijos išraiška buvo jo istoriografinės nuostatos, t.y.
1913 m. išleista knyga „Polskie Apostolstwo w Litwie“ ir J.Gabrio atlik-
tas jos vertimas į prancūzų kalbą. Vatikano pareigūnai, žinoma, ne be
lenkų pagalbos, buvo labai neigiamai nusiteikę dėl šios knygos. Vysku-
po Pr.Karevičiaus vizito metu Vatikane Ypatingųjų reikalų kongregaci-
jos sekretorius monsinjoras Pacelli (būsimas popiežius Pijus XII) tiesiog
pasakė: „Bet kažkokią bjaurią pamfletiską neva Bažnyčios istorijos kny-
gą yra ir kun. Prapuolenis parašęs“²⁴. Antras dalykas, kad kan. K.Pra-
puolenis kai kuriais visuotinės Bažnyčios klausimais turėjo savo požiūrį
(pvz., dėl kunigų celibato, dėl tautinių kalbų įvedimo liturgijoje vietoj
lotynų kalbos). Neigiamai kan. K.Prapuolenis samprotavo apie Romos
kunigus ir ypač apie Vatikano institucijose dirbusius monsinjorus. Jo už-
rašuose galima rasti tokių apibūdinimų: „Kas kita monsignorai, turintie-
ji aukštesniausias vietas Kongregacijose. Na, tai tikri fariziejai – pas juos
paviršutinis viskas – tiek malda, tiek kalba, tiek žodis, tiek darbas. Yra
tai bjauriausiai svieto biurokratai“. Pacituotas apibūdinimas dar vienas

²² K.Prapuolenio laiškas Pr.Karevičiui, 1914 03 28, MAB, Mf. 712, l. 672.

²³ K.Prapuolenio laiškas A.Dambrauskui-Jakštui, 1913 07 27, VUB, f. 1- E169, laiškas 19.

²⁴ Paskutiniojo Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus atsiminimų fragmentas., p. 486.

iš švelnesnių. Be to, Vatikanui kliuvo ir ta aplinkybė, kad kan. K.Prapuolenis palaikė artimus santykius su Rusijos diplomatinėmis institucijomis Romoje bei valdžios įstaigomis Sankt Peterburge (pvz., susirašinėjo su Kitatikių departamentu).

Ką darė pasauliečiai, kad Vatikanas išgirstų Lietuvos vardą?

Pirmiausia Lietuvos visuomenės atstovai mėgino tą klausimą spręsti raštų siuntimu Šventajam Tėvui. Tokius raštus siuntė ir emigracijoje gyvenantys lietuviai, ir gyvenojai iš pačios Lietuvos. Tačiau tokia bendravimo forma nebuvo labai vaisinga ir neturėjo didesnės reikšmės²⁵.

Efektyvesnis būdas buvo maldininkų kelionės į Romą. Pirmoji organizuota lietuvių kelionė į Romą įvyko 1908 m. rugpjūčio pabaigoje-rugsėjo pradžioje, kada į Romą, vadovaujant kunigams dr. J.Narjauskui ir dr. A.Staniuliui, nuvyko apie pusantro šimto lietuvių maldininkų. Proga maldininkams vykti į Romą buvo patogi – švenčiamas popiežiaus Pijaus X penkiasdešimties metų kunigystės jubiliejus. Dar kelionės rengimo metu lenkai tą lietuvių žingsnį sutiko priešiška. Vis dėlto kelionė įvyko ir lietuviai maldininkai buvo priimti Šventojo Tėvo. Po pirmosios kelionės maldininkai į Romą keliavo ir vėliau, nors sąlygos buvo nelengvos. Antai kan. K.Prapuolenis laiške prelatui A.Dambrauskui-Jakštui rašo: „Ateina vokiečiai, šveicarai, prancūzai <...> tuojau gauna ir audiencijas, ir viską, o mūsų keleivius anais metais kaip kankino, kolei prileido prie Švento Tėvo, net kunigų keleivių pavardžių pareikalavo“²⁶.

Maldininkų kelionės, be visų kitų dalykų, irgi prisidėjo prie gero lietuvių įvaizdžio sudarymo Vatikane.

Pabaigoje galima pateikti šiek tiek hiperbolizuotą išvadą. Sakykime, koks nors 1914 m. Vatikano kabinete sėdintis monsinjoras (suprantama, ne visi) apie lietuvių jau galėjo pasakyti, kad tai ne lenkas ar rusas, bet kas iš tikrųjų – irgi nelabai aišku. Žinoma, ir toks įvaizdis jau nemažas pasiekimas. Pirmojo pasaulinio karo metu iškyla kitokie uždaviniai, tačiau prieš tai atliktas darbas taip pat patarnavo tų uždavinių įgyvendinimui.

Įteikta 2003 m. kovo mėn.

²⁵ Plg. S.Matulis, min. veik., p. 163–164.

²⁶ K.Prapuolenio laiškas A.Dambrauskui-Jakštui, [1914 m. birželis], VUB, f. 1–E169, laiškas 59.

WHAT DID THE VATICAN KNOW ABOUT LITHUANIA
AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY?

Algimantas Katilius

Summary

Briefly, Vatican institutions at the end of the 19th - beginning of the 20th centuries knew little about Lithuania and the Lithuanians. Why did this happen? First, it was influenced by the objective situation, because from the christening of Lithuania until the beginning of the 1920s, there were no direct relations (in both the political and ecclesiastical sense) between the Holy See and Lithuania or simply Lithuania was not a subject of those relations. Second, at that time the Lithuanians had limited possibilities to create their image in the Vatican. Third, the Poles although having strong positions in the Vatican did not understand or had a hard time understanding the newly developing situation, i.e. they did not recognize the fact that Lithuanians had the right to act independently and to represent the interests of their nation.